

Auteursinstructie *Indische Letteren*

Onder de auteursinstructie staat een opmaakvoorbeeld waarin aangeven wordt van welke lettertypes u gebruik dient te maken.

Algemeen

- Artikel als attachment in Word mailen naar r.a.m.honings@hum.leiden-univ.nl.
- Minimaal vijf illustraties apart meeleveren (dus niet in de tekst; digitaal, gescand met een minimale resolutie van 300 dpi);
- Lengte artikel: maximaal ca. 6000 woorden;
- Regelafstand: 1 (ook in citaten en afzonderlijke tekstblokken);
- Nieuwe alinea: inspringen (tab), behalve aan begin artikel en na kopje;
- Tekst niet uitlijnen en woorden niet afbreken;
- Deel het artikel in paragrafen in en maak gebruik van tussenkopjes (vet);
- In de tekst zo weinig mogelijk speciale instellingen en opmaak gebruiken.

Spelling en leestekens

- Norm: uitgave uit 2005 van de *Woordenlijst Nederlandse taal* ('het Groene boekje');
- Indonesische (geografische) namen en termen: gebruik in een historische context de oude Indonesische spelling (bv. *oe* i.p.v. *u*), in andere gevallen de moderne spelling.

Afkortingen

In de lopende tekst geen afkortingen gebruiken, dus: enzovoorts, bijvoorbeeld, circa, et cetera.

Getallen

- Gebruik altijd Arabische cijfers. Slechts in uiterste noodzaak Romeinse cijfers; deze worden dan in kapitaal weergegeven. Zinnen niet met een cijfer beginnen;
- In de lopende tekst getallen tot twintig, evenals tien-, honderd- en duizendtallen voluit schrijven, behalve bij percentages, maten e.d.;
- Eeuw- en periodeaanduiding: 'negentiende-eeuws', 'jaren dertig'.

Citaten

- Citaten van twee regels of minder: opnemen in de lopende tekst, tussen enkele, tegengestelde aanhalingstekens. Citaten in citaten met dubbele aanhalingstekens;
- Citaten van drie of meer regels: ongecursiveerd en zonder aanhalingstekens als apart tekstblok weergegeven; het tekstblok springt in en staat tussen witregels. Geen kleinere letter gebruiken;
- Weglatingen in een citaat (aan het begin, midden en eind) worden verantwoord met [...].

Noten

- Eindnoten met in de tekst nummers in Arabische cijfers in superscript;
- Geen volledige titelbeschrijvingen in de noten, maar een aparte bibliografie. In noten alleen vermelding auteur(s) / redacteur(en), jaartal en paginanummer, afgesloten met een punt. Voorbeelden:
 - Nieuwenhuys 1978, p. 23.
 - Paasman en Van Zonneveld (red.) 1992, p. 54.

Bibliografie (Zie voorbeelden onderaan)

- Elk artikel wordt besloten met een literatuuropgave;
- Titels van zelfstandige publicaties cursief;
- Titels van artikelen en hoofdstukken tussen enkele aanhalingstekens;
- De voertaal is Nederlands voor de aanduiding van delen, 'met een na-woord door' enz.;
- Onderdelen binnen een titelbeschrijving worden met een punt gemarkeerd, evenals het einde van de beschrijving. Uitzonderingen:
 - na de auteur(s) / redacteur(en) volgt een komma;
 - na de plaats van uitgave volgt direct het jaartal (zonder komma). De naam van de uitgever wordt niet langer vermeld.
 - tijdschriftartikel: na jaargang en nummervermelding volgt een komma voor de paginavermelding;
- Hoofd- en ondertitel worden gescheiden door een punt;
- Deelvermelding direct na de titel;
- Drukvermelding indien noodzakelijk tussen haken na vermelding plaats en jaar van uitgave;
- Aanvullende informatie: bv. 'Uitgave t.g.v.' of 'Diss. RUL' achteraan (na een evt. serienaam);

- Meer dan drie auteurs / redacteurs: de eerste vermelden gevolgd door 'e.a.';
- Meer dan één plaats van uitgave en/of uitgever: plaatsen en uitgevers scheiden met een forward slash (/).

Illustraties

- Zorg ervoor dat de illustraties rechtevrij zijn of vraag toestemming aan de rechthebbenden;
- Resolutie gescande afbeelding: 300 dpi, met een breedte van 12,5 cm en een hoogte van 10 cm;
- Aanleveren in tiff of jpg.

Voorbeelden bibliografie

❖ Monografie met één auteur
Nieuwenhuys, Rob, *Oost-Indische spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven, vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden*. Amsterdam 1978 (derde druk).

Daum, P.A., *Batavia-Amsterdam. Een reisschets*. Met een nawoord door Gerard Termorshuizen. Amsterdam 1989.

Dolk, Liesbeth, *Twee zielen, twee gedachten. Tijdschriften en intellectuelen op Java (1900-1957)*. Leiden 1993.

❖ Monografie met meer dan drie auteurs / redacteurs
Paasman, Bert e.a. (red.), *Tjalie Robinson. De stem van Indisch Nederland*. Den Haag 1994.

❖ Monografie met serievermelding en aanvullende informatie
Bloembergen, Marieke & Remco Raben (red.), *Het koloniale beschavingsoffensief. Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950*. Leiden 2009.

❖ Onder redactie verschenen werk
Baay, Reggie & Peter van Zonneveld (red.), *Indisch-Nederlandse literatuur. Dertien bijdragen voor Rob Nieuwenhuys*. Utrecht 1988.

❖ Tijdschriftartikel

Bekkering, Harry, 'Springer en de anderen', in: *Indische letteren* 27 (2012) 2, p. 86-94.

❖ Hoofdstuk uit een boek

Berg, Joop van den, 'Niet uit nostalgie. Beb Vuyk (1905)', in: Murk Salverda (red.), *In Indië geweest. Maria Dermoût. H.J. Friedericy. Beb Vuyk*. 's-Gravenhage/Amsterdam 1990, p. 84-119.

❖ Artikel uit een krant

Wagendorp, Bert, 'F. Springer', in: *de Volkskrant*, 10 november 2011.

❖ Titels van cd's en internetpublicaties

Halink, Y., *DigiTaalbaak*. Houten 1998 (cd-rom).

Slot, P., *Waar is dat nu voor nodig? Vier redenen om retorische vragen te gebruiken*. Geraadpleegd op 21 oktober 2001 via www.onzetaal.nl/dossier/overtuigen/vraag.html.

Opmaak tekst *Indische Letteren*

Afb. 01 Q.M.R. Ver Huell, Z.M. Schip Admiraal Evertzen, verwelkomd door de Inwoners van Banda (Gelders Archief, collectie Ver Huell, 0490 – 60, f. 112).

Liefhebber, meer dan kenner der Natuurlijke Historie

Maurits Ver Huell op Banda
Hans Straver

Het was aan het eind van de achttiende eeuw niet ongebruikelijk dat leden van vooraanstaande Gelderse families voor een loopbaan in het leger of de marine kozen. Zo begon in 1803 ook Quirijn Maurits Rudolph (Maurits) Ver Huell (1787-1860), opgegroeid in de Graafschap, aan een carrière bij de marine. In zijn varende loopbaan maakte hij twee reizen naar Indië. De eerste eindigde onvoorzien halverwege, in São Salvador op de noordkust van Brazilië, waar het schip in beslag werd genomen en de bemanning van november 1807 tot juli 1810 werd vastgehouden.¹ Op zijn tweede reis, van 1815 tot 1819, bereikte hij Indië wel. Hij was toen eerste officier, en later waarnemend commandant, van het lineschip *Admiraal Evertsen*, dat met het Oost-Indisch eskader was uitgezonden om het bestuur in de Indische archipel over te nemen van de Britten die daar sinds 1811 aan het bewind waren geweest.² Na terug-komst zette hij zijn marineloopbaan voort aan de wal, als equipagemeester en na verloop van tijd als directeur van de marinewerf te Rotterdam. In deze jaren vond Ver Huell gelegenheid om zijn herinneringen vast te leggen in reisverhalen en een groot aantal aquarellen. In 1835 en 1836 publiceerde hij de beide delen van zijn *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* en in 1841 *Mijne eerste zeereis*.³ Voor de Rotterdamse leesvergaderingen van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen schreef hij bovendien over beide reizen een ‘romantisch historisch’ verhaal.⁴

Ver Huell heeft nog andere geschriften op zijn naam staan, maar in het bijzonder de reisverhalen hebben hem van een bescheiden plaats in de literatuurschiedenis verzekerd. In 1989 wijdde *Indische Letteren* een themanummer aan zijn werk en in 1992 werd hij geportretteerd in *Uit menslievendheid zoude ik barbaar kunnen worden*, een schrijversprentenboek met verhalende teksten van vier schrijvers die tussen 1770 en 1830 verschillende delen van Azië bereisden. De samenstellers karakteriseerden Ver Huell als een natuuronderzoeker en loofden zijn verdiensten als schrijver en tekenaar:

Ver Huell is van de auteurs in deze bundel artistiek de meest begaafde. Hij was voor alles de gedreven verslaggever van alles wat hij aan bijzonders in Indië waarnam. Zijn *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* is het ideale voorbeeld van het reisverhaal zoals dat op het eind van de achttiende eeuw tot ontwikkeling kwam.⁵

In 2008 deed de Linschoten Vereniging een nieuwe editie verschijnen, onder de titel *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië – Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819*. De uitgave bevat tevens een cd-rom met een monografie van Van Fraassen over Ver Huells loopbaan, getiteld *Een romanticus bij de marine*. Deze editie vormt een gereede aanleiding om ons beeld van de kwaliteiten van Ver Huells reisverhaal aan te scherpen. Daarbij richten we de aandacht in het bijzonder op de episodes over zijn verblijf op Banda.

Schilderachtige ophelderingen

Op 24 maart 1817 ging de *Admiraal Evertsen* op de rede van Ambon onder zeil om koers te zetten naar de Banda-eilanden en daar het bestuur over te nemen van de Britten. Bij het verlaten van de baai kwam de commandant D.H. Dietz na een toeval te overlijden, maar de eerste officier, Maurits Ver Huell, besloot om diens verantwoordelijkheden als commandant en eerste commissaris ter overneming van Banda op zich te nemen en de reis zonder verdere vertraging voor te zetten. Hoewel hij in zijn varende loopbaan nog niet al te veel ervaring had opgedaan, zag Ver Huell onverwachte kansen om zich als tijdelijk commandant van een linijschip te bewijzen: 'Nu was ik Bevelhebber van een groot schip, en belast met eene

belangrijke zending. [...] Eene geheele nieuwe loopbaan werd voor mij geopend.⁶ Hij arriveerde op 27 maart op Banda en verbleef er vijf weken, tot 30 april 1817.

De episoden over Banda beginnen met een beschrijving van de aankomst op de rede van het plaatsje Neira. De *Admiraal Evertsen* werd hier welkom geheten door enkele feestelijk opgetuigde staatsieprauwen. Ver Huell herinnert zich deze ontvangst als 'eene schilderachtige vertooning':

Het gezang der Indianen, het vreemde geluid hunner speeltuigen, de vliegende vaart der opgesierde vaartuigen, de trotsche met sulferdampen bedekte vulkaan [...], de kust van Groot Banda, met wouden overdekt, de huizen van het dorp Lonthoir, de grijze muren van het fort Hollandia, maakten een allerbelangrijkst geheel uit.⁷

Hij maakte een schets van het tafereel die hij later, na zijn terugkomst in Nederland, uitwerkte in een aquarel.⁸ In totaal vervaardigde Ver Huell op basis van zijn schetstekeningen en herinneringen een honderdtal aquarellen die hij los bijeenbracht in een album met de titel *Schilderachtige Ophelderingen der Herinneringen van eene Reis naar de Oost-Indiën*.

Bij het samenstellen van dit album werd hij geïnspireerd door de opbrengsten van een wetenschappelijke ontdekkingsreis in de Stille Oceaan die admiraal J. Dumont d'Urville in de jaren 1826 tot 1829 maakte met het korvet *Astrolabe*. Via zijn in Parijs woonachtige oom C.H. Ver Huell had hij de beschikking gekregen over de dertien delen met een reisverslag, verslagen van wetenschappelijk onderzoek en vier begeleidende platenatlassen met lithografische afbeeldingen van de bezochte eilanden, de fauna, de insectenwereld en de flora.⁹ Ver Huell was diep onder de indruk van wat de Fransen hadden gepresteerd. Omdat de *Astrolabe* tussenstops op Ambon, Ceram en andere Molukse eilanden had gemaakt, herkende hij in de platenatlas bij het reisverslag een aantal lokaties waar hij zelf was geweest. Op 26 juli 1834 schreef hij in een brief aan zijn oom:

Ik heb met een onbegrijpelijk genoeg plaatsen nagetekend gevonden waar ik ook geweest ben, en mij mijn reizen met een vernieuwd vermaak voor den geest gebracht. Ik zal nu mijn O.I. [Oost-Indische] Teekeningen ook rangschikken als een Atlas bij mijn herinneringen [...]. Waarom heeft men niet iets van dien aard gemaakt toen onze schepen de aard rondgezeild zijn?¹⁰

De expeditieverslagen van Dumont d'Urville confronteerden Ver Huell met de hem opgelegde beperkingen. De *Admiraal Evertsen* was niet uitgezonden op een wetenschappelijke expeditie. Zijn reisherinneringen en de bijbehorende reeks aquarellen van tropische landschappen en taferelen waren niet het werk van een professionele onderzoeker of tekenaar, maar van een amateur die op bezigheden buiten de diensturen was aangewezen. *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* werd weliswaar geïllustreerd met een bescheiden aantal lithografieën, maar de uitgave van een bij het reisverhaal behorende platenatlas was voor hem niet realiseerbaar.¹¹

Ongeliktijdige ontwikkelingen

Ver Huells machteloze verzuchting tekende de internationale verhoudingen. De Britten en de Fransen waren reeds in de achttiende eeuw begonnen met het financieren en organiseren van wetenschappelijke ontdekkingsreizen die tot doel hadden om de bodem, de flora en de fauna van nog nauwelijks onderzochte continenten in kaart te brengen en om systematische collecties van naturalia en etnografica aan te leggen. Deze collecties waren niet bestemd voor particuliere rariteitenkabinetten, maar voor prestigieuze wetenschappelijke genootschappen en instellingen, zoals het Muséum national d'Histoire naturelle in Parijs en het Londense British Museum, de bakermat van het huidige Natural History Museum. De ontdekkingsreizen leverden volumineuze boekwerken op met reisverslagen, wetenschappelijke rapporten, kaarten en, omdat de onderzoekers veelal professionele preparateurs en tekenaars in hun gevolg hadden, platenatlassen vol wonderschone lithografieën. Ze wekten bovendien brede publieke belangstelling voor reisverhalen, geïnspireerd door de Verlichting.¹²

De systematische natuurhistorische beschrijving van exotische streken door wetenschappelijk onderlegde, verlichte reizigers wordt tegenwoordig veelal beschouwd als een vorm van toe-eigening: hun geschriften legden de mentale en ideologische basis voor de koloniale rijken die in de negentiende eeuw een politieke realiteit zouden worden. Historici wijzen in dit verband op het in aanleg imperialistisch karakter van de beeldvorming in reisverhalen: de beschrijving van landen en landschappen legitimeerde, verhulde dan wel in alle openheid, de exploitatie van

natuurlijke rijkdommen onder Europese regie, terwijl onderschikking van de in-landse bevolking aan Europese leiding, expliciet of impliciet, als onvermijdelijk en noodzakelijk werd voorgesteld. Deze reisverhalen spiegelde, dan wel voedden, een verhouding van politieke, sociale en culturele ongelijkheid tussen Europeanen en niet-Europeanen, die na verloop van tijd zou resulteren in etnocentrisme en racisme.¹³

De stormachtige ontwikkeling van dit natuurhistorisch onderzoek was ten tijde van Ver Huells varende loopbaan grotendeels aan Nederland voorbijgegaan. Anders dan bij de Britten en Fransen stond de stichting en opbouw van een koloniaal rijk in Nederland niet op de agenda. Het handelsimperium van de Verenigde Oost-indische Compagnie was ingestort. Het koninkrijk mocht blij zijn dat het na Ceylon en de Kaapkolonie niet nog meer koloniën aan de Engelsen moest afstaan en het kreeg na 1816 de handen vol aan de vestiging van een doeltreffend bestuur over Java en de buitengewesten. Aspiraties om in onontdekte exotische streken een koloniaal rijk op te bouwen ontbraken, evenals een brede en levendige publieke belangstelling voor natuurhistorisch onderzoek. Bovendien ontbrak het nog aan instellingen waar verlicht wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de natuurlijke historie tot bloei kon komen.¹⁴ Het genre reisverhalen dat in het kader van de Europese Verlichting in de achttiende eeuw tot bloei was gekomen, vond in Nederland en Nederlands-Indië geen voedingsbodem.

Koning Willem I nam maatregelen om de achterstanden in te lopen. In 1815 benoemde hij de hoogleraar natuurlijke historie C.G.C. Reinwardt in de koninklijke commissie voor de koloniën en gaf hem als 'directeur over de Zaken van de Landbouw, Kunsten en Wetenschappen op het eiland Java en onderhorigheden' opdracht om vooral onderzoek te doen naar landbouwgewassen die van Indië een rendabele kolonie zouden kunnen maken. Het natuurhistorisch onderzoek werd in de Nederlandse academische wereld verankerd door de oprichting in 1820 van een Rijksmuseum van Natuurlijke Historie in Leiden en door de installering in datzelfde jaar van een Natuurkundige Commissie voor Nederlandsch-Indië, met een monopolie op wetenschappelijke reizen in de Indische archipel. Daarmee werd de basis gelegd voor wat de historicus Goss in een studie van het natuurhistorisch onderzoek in Indonesië een langdurige traditie van 'floracraten' noemt: natuuronderzoekers uit de academische wereld die ten dienste van de koning of de overheid werkzaam waren.¹⁵

Op zichzelf wekten deze maatregelen in Indië en Nederland slechts een bescheiden publieke belangstelling voor onderzoek van de natuurlijke historie of daardoor geïnspireerde reisverhalen.¹⁶ Als liefhebber van de natuurlijke historie verwelkomde Ver Huell ze niettemin als een stimulans voor het onderzoek in de tropen. Toen de hoogleraren F.A.W. Miquel en W.J. de Vriese in de jaren veertig een beroep op hem deden om hun publicaties over de flora van Suriname en Nederlands-Indië van tekeningen te voorzien, greep hij de gelegenheid om als botanisch tekenaar in hun onderzoek te participeren dan ook met beide handen aan.¹⁷ Zo lanceerde hij in 1844, met steun van Miquel, in de economische tak van de Hollandse Maatschappij der Wetenschappen zelf een voorstel tot onderzoek naar houtsoorten in Suriname.¹⁸

In 1816, toen Ver Huell met de *Admiraal Evertsen* naar Banda voer, was er in Nederland evenwel nog geen sprake van deze wetenschappelijke ambities en voorzietingen op het gebied van natuurhistorisch onderzoek. Hij nam dan ook de vrijheid om aan zijn *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indië* een hoogst persoonlijke invulling te geven.

Vervuld van heiligen eerbied

Op 2 april 1817 was het ceremoniële gedeelte van de bestuursovername achter de rug en Ver Huell liet de verdere werkzaamheden over aan W. Berkhoff, die hij had beëdigd als de nieuwe Resident van Banda en Onderhoorigheden. Zelf besloot hij om direct de volgende dag met enkele jongere officieren de vulkaan Goenoeng Api te beklimmen.

Hoewel de samenstellers van het eerder genoemde schrijversprentenboek Ver Huell als een gedreven natuuronderzoeker karakteriseren, presenteert hij zichzelf in het *Voorberigt* van zijn reisverhaal nadrukkelijk als een 'liefhebber, meer dan kenner der Natuurlijke Historie'.¹⁹ Hij beschrijft zijn bestijging van de Goenoeng Api dan ook niet als een vorm van natuuronderzoek, maar als een excursie die achteraf gezien eigenlijk levensgevaarlijk was geweest. Om de hitte te ontlopen, ging het gezelschap om twee uur 's nachts op weg.

Zijn herinnering aan het vulkaanlandschap gaf hem een levendige natuurbeschrijving in de pen:

Het was vijf ure, toen wij uit het struikgewas geraakten, en thans opende zich aan ons oog een vreemd en ontzagverwekkend gezigt. De geheele kegel, welke van beneden gezien, glad en effen scheen, bestond uit eene massa van los opééngestapelde lavaklippen, woest en naakt uitkomende tegen den donkerblauwen, door het zilveren licht der maan beschenen, hemel. De kruin des bergs was omhuld van zwaveldampen, zacht door den nachtwind door elkan- der werkende, en door de maan als verzilverd.²⁰

Kort daarna brak de dageraad aan. Ver Huell kwam woorden tekort om het uit- zicht te beschrijven. Het was

zoo verheven en ontzagwekkend, dat geen sterveling het beschrijven kan, en waarbij zelfs de gloeiende bewoordingen van een' Oostersch dichter krachte- loos zijn. Vervuld van heiligen eerbied voor de grootheid Gods, zaten wij in stille bewondering op de lavaklompn neder.²¹

Deze passage typeert Ver Huell als liefhebber van de natuurlijke historie. Hij ont- wikkeld zijn liefhebberij als kind, tijdens uitjes aan de hand van zijn moeder. Zij was als jongedame in de leer geweest bij de Zutphense predikant Johannes Marti- net, een pleitbezorger van de fysico-theologie.²² Aanhangers hiervan benadrukten dat God niet alleen kenbaar is uit de Bijbel, maar ook uit het 'boek der natuur'. Zij beriepen zich op artikel 2 van de Nederlandse geloofsbelijdenis, waarin de natuur wordt omschreven als 'een schoon boek, in hetwelk alle schepselen, grote en kleine, gelijk als letteren zijn, die ons de onzienlijke dingen Gods geven te aan- schouwen, namelijk, zijn eeuwige kracht en goddelijkheid.' Het bewonderen en beschouwen van Gods natuur beschouwden zij bijgevolg als een deugdzaam genot dat de geest veredelt.

Afb. 02 Q.M.R. Ver Huell, De kruin van de vulkaan Goenoeng Api (Maritiem Museum Rotterdam, P2161-28). [Aquarel]

Ver Huell was geen geestverwant van de Europese voorgangers, die op hun we- tenschappelijke ontdekkingsreizen werden gedreven door de idealen van de Ver- lichting en door de wens om met de staatsbelangen ook de menselijke vooruitgang

te dienen. Hij bleef de lessen van zijn moeder trouw door als liefhebber van de natuurlijke historie eerst en vooral te getuigen van een godsdienstig gefundeerde verheffing van geest en gemoed. Omdat hij zijn waarnemingen van de tropische natuur en samenleving liet bepalen door persoonlijke maatstaven van gevoel en beleving, constateert Van Fraassen dat hij, ondanks zijn belangstelling voor de natuurlijke historie, niet als een man van de Verlichting kan worden gekarakteriseerd.²³

Teekengereedschap en kapellenetje

Na de excursie op Goenoeng Api zette Ver Huell zijn natuurhistorische verkenningen voort op Groot-Banda, het eiland tegenover Neira waar de meeste nootmuskaatperken (plantages) lagen.

Hij was in zijn nopjes met de perkenierswoning van het perk Bojauw waarover hij de beschikking kreeg:

Het huis lag alleraangenaamst aan het zeestrand, belommerd door hoge kanariboomen. [...] Ik had mij van alles voorzien, om de weinige dagen van mijn verblijf aldaar, zoo aangenaam mogelijk, door te brengen. Mijn teekengereedschap en kapellenetje [vlindernet] had ik niet vergeten.²⁴

Vanuit Bojauw maakte Ver Huell dagtochtjes over het eiland, te voet en, waar het terrein enige inspanning vroeg, te paard of per draagstoel. Op zo'n tochtje vervaardigde hij schetsen voor een aquarel, die in latere uitgaven over Banda of Nederlands-Indië vaak is afgebeeld omdat het geen panoramisch landschap, maar een unieke afbeelding van een bedrijvige nootmuskaatplantage is.²⁵ Hij tekende ze evenwel niet om de nootmuskaatcultuur te documenteren, maar vanwege het 'romantisch' karakter:

Hier tusschen de hoge schilderachtig begroeide rotsen stonden schoone notenmuskaatboomen, hoge kanaries [kenaribomen] en jamboes met karmezijnroode bloemen. Een klein helder beekje vloiede bij dit romantisch plekje over de rotsen heen. Het was hier aangenaam koel, en wij vertoefden daar eenige oogenblikken.²⁶

Ver Huell verpoosde zich op Groot-Banda in nootmuskaatperken die het aanzien hadden van parkachtig onderhouden bostuinen. Hoewel hij enkele ontzagwekkende vulkaanlandschappen en stormzeeën aquarelleerde,²⁷ was hij voor het overige niet gefascineerd door de woeste, onontgonnen natuur in de Indische archipel, maar door gecultiveerde landschappen die hij als een eeuwig bloeiende arcadische omgeving, een bewijs van Gods liefdevolle goedheid, kon beschrijven en afbeelden.

Ver Huell gebruikte zijn logeerpartij niet alleen om te tekenen, maar ook om als vanouds met zijn vlindernet op jacht te gaan en zijn natuurhistorische collectie te verrijken.²⁸ ‘Terwijl ik hier rondwandelde, en de perkslaven overal bezig zag met den notenmuskaatpluk,’ vertelt hij, ‘kwam ik onverhoeds bij eene jonge perk-slavin.’²⁹ Zij voelde zich betrappt omdat ze de dag tevoren een onrijpe noot had ingegraven en nu aan het kijken was of hij intussen genoeg was gerijpt.

Afb. 03 Q.M.R. Ver Huell, Roosje (Museum Moderne Kunst Arnhem, GM 01329). Ver Huell maakte op de schetstekening twee notities: ‘Roosje: perkslavin van Bojaauw van de Notenpluk terug kerende’, en ‘Deze jonge slavin is op dit zelfd papier nagetekend op de plaats zelve op Banda’. Hij werkte de potloodschets in Nederland uit in een geaquarelleerde kostuumtekening (Museum Moderne Kunst Arnhem, GM 01330).

Ver Huell kon natuurlijk niet boos worden op het meisje, dat Roosje bleek te heten en naar zijn zeggen met van angst ‘hijgende boezem’ voor hem stond. Hij deed zijn best haar gerust te stellen, drukte haar een Indische gulden in de hand en werd voor zijn edelmoedigheid rijkelijk beloond:

Zij zag mij met starende oogen aan, waarin verwondering en dankbaarheid tevens uitblonken. Alles overtuigde mij, alhoewel zij geen woord sprak, hoe gevoelig zij over mijne handelwijze was. Ja! die ongekunstelde blik trof mij. Hetgene ik deed, moest des te meer waarde in hare oogen hebben, daar zij zeer wel wist, dat ik, op dat oogenblik, de eerste persoon op het eiland was.

Ik had de perkslaven last gegeven, om alle de zeldzaamheden, die zij vonden, bij mij te brengen, en Roosje bragt mij in verrukking van vreugde, terwijl ik in de warande van het huis des perkeniers van mijne wandeling uitrustte, eene fraaije rups op den tak van een’ heester.³⁰

Blijkbaar had Roosje begrepen wat Ver Huell bedoelde met zijn ongespecificeerde

opdracht om 'alle de zeldzaamheden' voor hem te verzamelen. In het *Voorbericht* van zijn reisverhaal verklaarde hij dat zijn belangstelling, juist omdat hij geen kenner, maar slechts liefhebber was, uitging naar alles wat maar enigszins betrekking had op de natuurlijke historie. Aan het begin van de terugreis naar Nederland besloot hij dan ook over een bonte verzameling:

wapentuigen en kleederdragten der verschillende volksstammen, die ik bezocht, belangrijke oudheden, vele soorten van dieren op liquor [sterkwater, alcohol], insecten, waaronder een groot aantal uitmuntende vlinders, waarvan velen niet bekend, noch beschreven, en waarvan ik sommigen door alle gedaantewisselingen heen beschreven en afgebeeld had. Verder visschen, conchilien [schelpen], zeegewassen, fraaije lavasoorten, mineraliën, de zeldzaamste vruchten met bloem en blad op liquor, enz. enz.³¹

Zijn collectie was meer geëigend voor een achttiende-eeuws rariteitenkabinet dan voor een negentiende-eeuws wetenschappelijk instituut.

Kinderen der natuur

Na zijn terugkeer op Banda Neira maakte Ver Huell op dit eiland nog wat dagtochten.³² Hij diende zijn tijd echter ook te besteden aan een verslag van de bestuurs-overname van Banda. Volgens Van Fraassen maakt dit stuk van slechts vier foliövellen in vergelijking met andere verslagen van overnames een 'bijzonder slordige en flodderige indruk' en draagt het nauwelijks bij aan de kennis van Banda ten tijde van de overname.³³

Afb. 04 Q.M.R. Ver Huell, Bandaneesche Blekkang (Gelders Archief, collectie Ver Huell, 0490 – 60, f. 134). Schetstekening. Ver Huell wordt als commissaris ter overname van Banda in zijn blekkang of draagstoel vergezeld door een slaaf die hem als teken van zijn waardigheid een parasol boven het hoofd houdt.

Het stond er op Banda slecht voor. Aardbevingen in 1811 en 1816 hadden aanzienlijke schade aangericht die nog niet was hersteld. Nog veel zorgwekkender was het feit dat de Britten hun botanische *knowhow* in de voorgaande jaren hadden benut om de nootmuskaatboom aan te planten in hun eigen koloniën op Sumatra

en in het Caribisch gebied.³⁴ Daarmee was de bodem onder het monopoliestelsel weggeslagen.³⁵

Ver Huell schreef in zijn reisverhaal en in zijn rapport van de overname met geen woord over de heersende malaise en het sombere toekomstperspectief. Evenmin verdiepte hij zich in de omstandigheden en het regiem waaronder de plantagehouders, opzichters en slaven leefden. Wel wijdde hij enkele pagina's aan botanische informatie over de nootmuskaatboom, aan de nootmuskaatcultuur en aan de bewerking van foelie en muskaatnoten tot verhandelbare producten. Deze informatie had hij evenwel voor een belangrijk deel niet aan eigen onderzoek te danken, maar aan gesprekken met de eigenaresse van een nootmuskaatperk die hij in zijn op oudere leeftijd geschreven memoires omschrijft als een 'jonge knappe weduwe'.³⁶

Ver Huell zwijgt discreet over haar in zijn reisverhaal, maar in zijn memoires wijdt hij tot in detail uit over de wijze waarop hij toenadering tot haar zocht en waarop zij een verhouding begonnen. Dat zijn minnares hem over de nootmuskaatcultuur kon informeren, verschaftte hem een welkome dekmantel voor hun heimelijke liaison. 'Mevrouw heeft mij zoo het een en ander van Lonthoir verteld, toen wij hier alleen zaten,' verklaarde hij aan wie zich bij hun gezelschap voegde: 'Het komt mij te pas in mijn betrekking van Eerste Commissaris.'³⁷ Omgekeerd had de perkenierster ook een manier gevonden om de buitenwereld zand in de ogen te strooien. Volgens Ver Huells memoires wierp zij zich op als zijn zaakwaarneemster:

Om zij bezorgde mij een aantal zeer schone schulpen, die zij overal voor mij op de eilanden wist op te koopen, en die men haar afstond, of uit mijn naam door de perkeniers liet op zoeken, onder voorwendsel dat zij mij bij Van Aart had leeren kennen als een liefhebber van zulke zaken. Voorzeker, kon ik ijverige zaakgelastigde bedenken als die vrouw?³⁸

Ver Huell noteerde dat zijn minnares bij zijn vertrek naar Ambon opzien baarde omdat zij 'zoo bitter aangedaan was toen ik afscheid van haar nam'. Hij voelde zich door haar toewijding wel gestreeld, maar behield zelf de nodige emotionele afstand: 'Zij verheugde zich als een kind als zij mij iets kon aan bieden. Inderdaad was zij een kind, en wel een kind der natuur, vreemd van alles wat er in de wereld om gaat.'

Het beoefenen van zijn liefhebberij had voor Ver Huell juist in de tropen een bijzondere bekoring. In de flora en fauna van streken die nog niet door de beschaving waren aangetast, leek de tuin van het paradijs dichterbij dan in Europa. Het deugdzaam genieten van Gods natuur kreeg er als vanzelf een onschuldige erotische component in de ontmoetingen met jonge vrouwen die in zijn beleving beschouwd konden worden als onbedorven 'kinderen der natuur'. Ver Huell vond het raadzaam om in het reisverhaal over zijn amoureuze escapades te zwijgen, maar in zijn memoires weidde hij er, verwijzend naar de postuum gepubliceerde bekentenissen van Jean-Jacques Rousseau, met een koket soort openhartigheid over uit.³⁹ Hij voelde zich geenszins bezwaard door het onbekommerde hedonisme waarmee hij tijdens zijn reizen gevolg had gegeven aan de stem der natuur.

De rijke stof van onze koloniën

Ver Huells *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* was geen wetenschappelijk onderlegd, vanuit Verlichtingsidealen geschreven reisverhaal. Het boek en de aquarellen die hij geruime tijd later vervaardigde, dienden vooral om van zijn deugdzame liefde voor de natuurlijke historie te getuigen en de herinnering aan zijn aangename uren in de tropen vast te houden. Zoals de episodes over Banda laten zien, verschaften zij de lezer echter weinig inzicht in de natuur en nog veel minder in de samenleving van Nederlands-Indië.

Boeken en tijdschriften waarin reizigers en onderzoekers van de Indische archipel in de voetsporen van hun verlichte Europese voorgangers traden, verschenen pas na de publicatie van Ver Huells reisherinneringen. Goss signaleert dat de belangstelling voor de natuurlijke historie van de Indische archipel in bredere kring een nieuw elan kreeg door de oprichting van het *Tijdschrift voor Neêrland's Indië* in 1838. Het tijdschrift bood aan ontwikkelde en ambitieuze burgers van Nederlands-Indië een open podium voor bijdragen over taal- en letterkunde, geschiedenis, land- en volkenkunde, natuurkunde, landbouw en nijverheid. Goss karakteriseert hen als 'apostelen van de Verlichting': zij streefden naar verspreiding en uitwisseling van kennis inzake land en volk, naar een verbreding en intensivering van het publieke debat over de toekomst van Nederlands-Indië waarbij uiteindelijk alle bevolkingsgroepen in de archipel dienden te worden betrokken. Daarbij ging het niet om de vestiging van een koloniaal rijk, zoals eerder bij de Britten of de

Fransen, maar om de ontwikkeling van een zelfbewuste koloniale samenleving die tegenover het in Den Haag en Batavia gevoerde beleid een eigen stem zou kunnen laten horen.⁴⁰

Franz Wilhelm Junghuhn, een liefhebber en kenner van de natuurlijke historie die tussen 1836 en 1848 met bewonderenswaardige volharding de bergketens en vulkanen van Java bereisde, was een van de meest uitgesproken vertegenwoordigers van deze apostelen. Hij spiegelde zich met zijn werk aan de geschriften van Alexander von Humboldt, die reeds tijdens zijn leven een icoon van de Europese Verlichting was geweest. In navolging van Humboldts streven naar 'esthetische behandeling van natuurhistorische onderwerpen'⁴¹ schreef hij reisverhalen waarin wetenschappelijke natuurbeschrijving, verlichte geloofsovertuigingen en persoonlijke beleving hand in hand gingen.⁴² Junghuhn slaagde er evenwel niet in om zijn idealisme om te zetten in een duurzame en krachtige maatschappelijke beweging.⁴³

Het is goed dat Ver Huells *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* nu in een fraaie nieuwe editie beschikbaar is. Niet om wat het reisverhaal ons leert over land en volk in de Indische archipel, maar om wat het ons leert over Ver Huell en zijn tijd. In 1838 verscheen een welwillende recensie in *De Gids*. De recensent merkte op dat het grotendeels over 'Nederlandse Koloniën' handelt, en vatte zijn oordeel puntig samen: 'De Heer V.H. [Ver Huell] heeft ze bezocht met gevoel voor de schoone natuur en zijne opgetogenheid drukt hij in den stijl zijner beschrijvingen uit.' Hoewel hij aanmerkingen had op de stijl en compositie van het boek, school naar zijn oordeel een belangrijke verdienste in de levendigheid van de natuurbeschrijvingen. In het buitenland, betoogde hij, waren schrijvers van naam zoals Humboldt en anderen erin geslaagd om

natuurtafereelen door woorden volkomen aanschouwelijk te schilderen, en dit behoort eenigzins tot de uitstekendheid van de nieuwere literatuur. Doch, zoo ver ons bekend is, hebben onze landgenooten nog weinig voortgebracht, dat met die beschrijvingen kan vergeleken worden; evenwel leveren onze Koloniën daarvoor rijke stof.⁴⁴

Gegeven het achterblijven van het Nederlandse reisverhaal bij de Europese voorbeelden was de recensent eigenlijk al blij met het bestaan van dit relaas van een reis naar Oost-Indië.

Bibliografie *[Let op! Geen tabs gebruiken en kijk voor het juiste systeem in de richtlijnen]*

- Ackersdijck, J., 'Herinneringen van eene Reis naar Oost-Indië, door Q.M.R. Ver Huell, Kolonel en Kapitein ter Zee enz.'. In: *De Gids* 2 (1838), Boekbeoordelingen, p. 411–418.
- Appleby, J., *Shores of knowledge. New World Discoveries and the Scientific Imagination*. New York/London: W.W. Norton & Company, 2013.
- Berg, J. van den, *Het verloren volk. Een geschiedenis van de Banda-eilanden*. 's-Gravenhage: BZZTôH, 1995.
- Bervoets (ed.), J.A.A., *De Briefwisseling van de Student Alexander Ver Huell 1840-1849*. Westervoort: Van Gruting, 1977.
- Fraassen, Ch.F. van, *Een romanticus bij de marine. Het leven van Maurits Ver Huell*. Cd-rom behorend bij deel 107 van de Werken van de Linschoten Vereeniging, *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië*. Zutphen: Walburg Pers, 2008.
- Goss, A., *The Floracrats. State-Sponsored Science and the Failure of the Enlightenment in Indonesia*. Madison: The University of Wisconsin Press, 2011.
- Graaf (red.), H.J. de, *De reis van Z.M. 'De Vlieg', commandant Willem Kreekel, naar Brazilië 1807-1808*, deel II. Q.M.R. Ver Huell, *Mijne eerste zeereis*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1976.
- Heemskerk e.a., G., *Uit menschlievendheid zoude ik barbaar kunnen worden. Reizen in Azië van J.G. Haafner, Q.M.R. Ver Huell, J. Olivier en P.P. Roorda van Eysinga tussen 1770 en 1830*. Amsterdam: L.J. Veen, 1992.
- Humboldt, A. von, *Ansichten der Natur mit wissenschaftlichen Erläuterungen*, band I. Tübingen: J.G. Cotta, 1808.
- Junghuhn, F.W., *Java – Zijne gedaante, zijn plantentooi en inwendige bouw*. 's-Gravenhage: C.W. Mieling, 1853.
- Junghuhn, F.W., *Licht- en schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java*. Leiden: Hazenberg, 1854.
- Junghuhn, F.W., *Atlas van platen, bevattende elf pittoreske gezigten; behoorende tot het werk Java, zijne gedaante, zijn plantentooi en inwendige bouw*. 's-Gravenhage: C.W. Mieling, 1854.
- Junghuhn, F.W., *Kaart van het eiland Java. Tezamengesteld uit waarnemingen en opmetingen door hem gedaan gedurende zijne onderzoeksreizen op dat eiland in de jaren 1835 tot 1848*. 's-Gravenhage: C.W. Mieling, 1855.
- Kloek, J. en W. Mijnhardt, 1800. *Blauwdrukken voor een samenleving*. Den Haag: Sdu Uitgevers, 2001.
- Miquel, F.A.W., *Stirpes Surinamenses Selectae*. Leiden: Arnz & Comp., 1851.
- Pratt, M.L., *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturalization*. Second edition. London/New York: Routledge, 2008. [First edition 1992].
- Said, E.W., *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1978.
- Said, E.W., *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 1993.
- Sloan (ed.), K., *Enlightenment. Discovering the World in the Eighteenth Century*. London: The British Museum Press, 2003.
- Straver, H., 'De historische en de literaire Christina Martha. Kruisbestuiving tussen reisverhaal en romantisch taferel'. In: *Indische Letteren* 28 (2013) 4, p. 262-283.
- Termorshuizen (ed.), G., *In de binnenlanden van Java. Vier negentiende-eeuwse reisverhalen*. Leiden: KITLV, 1993.

Thomas, N., *Islanders. The Pacific in the Age of Empire*. New Haven/London: Yale University Press, 2010.

Ver Huell, Q.M.R., *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indië*, 2 delen. Haarlem: Vincent Loosjes, 1835-1836.

Ver Huell, Q.M.R., *Mijne eerste zeereis*. Rotterdam: M. Wijt & Zonen, 1842.

Ver Huell, Q.M.R., *Levensherinneringen 1787-1812*. Bezorgd en ingeleid door L. Turksma. Westervoort: Van Gruting, 1996.

Ver Huell, Q.M.R., *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië. Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819*. Bezorgd door Ch.F. van Fraassen en P.J. Klapwijk. Zutphen: Walburg Pers, 2008.

Ver Huell, Q.M.R., *Christina Martha. Oosters romantisch historisch tafereel*. Bezorgd en toegelicht door H. Straver. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2013.

Voyage de la corvette l'Astrolabe. Exécuté par ordre du roi, pendant les années 1826, 1827, 1828, 1829, sous le commandement de M. J. Dumont D'Urville, capitaine de vaisseau. Paris: J. Tastu, 1830-1835.

Noten

- 1 Het ging de autoriteiten in São Salvador om represailles: toen Frankrijk en Portugal in november 1807 in oorlog raakten, werden Portugese schepen in Nederlandse havens in beslag genomen.
- 2 Voor een beschrijving van Ver Huells varende loopbaan, zie Van Fraassen 2008. De in dit artikel vermelde historische gegevens met betrekking tot Ver Huells verblijf op Banda zijn op deze monografie en de bijbehorende editie van Ver Huells reisverhaal gebaseerd.
- 3 Nieuwe edities van de reizen naar Brazilië en Oost-Indië zijn De Graaf 1976 en Ver Huell 2008.
- 4 Voor *Christina Martha*, één van deze verhalen, zie Ver Huell 2013 en Straver 2013.
- 5 Heemskerk e.a. 1992, p. 12.
- 6 Ver Huell 1835, p. 85. Dat zijn reis naar de Oost-Indië uiteindelijk bijzonder teleurstellend zou aflopen, kon hij toen nog niet bevroeden. Tegen zijn verwachting behoorde hij na thuiskomst niet tot de officieren die werden onderscheiden, en werd hij zelfs genoodzaakt een mindere post op de wal te aanvaarden (Van Fraassen 2008, p. 371-385).
- 7 Ver Huell 1835, p. 88.
- 8 Ver Huell 2008, p. 518-519 (plaat 27. Aankomst en ontvangst te Banda van de Nederlandse commissarissen voor de overname van het bestuur).
- 9 *Voyage de la corvette l'Astrolabe* 1830-1835. Dumont d'Urville introduceerde op basis van zijn geografisch en volkenkundig onderzoek een inmiddels achterhaald, maar nog steeds gangbaar onderscheid tussen de eilandengroepen Melanesië, Polynesië en Micronesië.
- 10 *Brieven van zijn neef Q.M.R. Ver Huell, 1804 april 17-1837 juli 14*. Nationaal Archief, Inventaris van de archieven van C.A. Ver Huell, C.H. Graaf Ver Huell, M.J. Ver Huell-de Bruyn en C.J. Ver Huell, 2.21.004.04, 307, nr. 35, f. 3.
- 11 In Ver Huell 2008 werden zijn aquarellen voor het eerst compleet en in kleur gereproduceerd, zij het niet als bijbehorende platenatlas, maar als een bijlage op een vrij klein formaat en zonder de bijbehorende toelichtingen.

- 12 Zie Sloan 2003; Thomas 2010; Appleby 2013.
- 13 Het onderzoek naar de relatie tussen literatuur en imperialism is in het bijzonder gestimuleerd door de studies van Said, zoals *Orientalism* (1978) en *Culture and Imperialism* (1993). Voor een studie van reisverhalen, zie Pratt 2008.
- 14 Over wetenschapsbeoefening en wetenschapsbeleid in Nederland: Kloek en Mijnhardt 2001, p. 443-453.
- 15 Goss 2011, p. 9.
- 16 De *Bataviasche Courant*, vanaf 1828 de *Javasche Courant*, uitgegeven door het gouvernement en de enige krant in Indië, plaatste in de jaren twintig met regelmaat stukken van de leden van de Natuurkundige Commissie en vroeg ook de lezers om bijdragen ter verbreding van de kennis van land en volk. Voor een bloemlezing, zie Termorshuizen 1993.
- 17 Ver Huell 2013, p. 92-93.
- 18 Ver Huell maakte er trots melding van in een brief aan zijn zoon Alexander: 'Men heeft na hevige discussie op de groote vergadering der Hollandsche Maatschappij te Haarlem een prijsvraag over het West-Indisch hout, door mij uitgeschreven, aangenomen.' (Bervoets 1977, p. 140) Het voorstel resulteerde in Miquel 1851, een boek over Surinaamse houtsoorten, geïllustreerd met lithografieën van Ver Huells tekeningen.
- 19 Ver Huell 1835, p. xi.
- 20 Ver Huell 1835, p. 94-95. Voor de aquarel van het landschap, zie Ver Huell 2008, p. 517 (plaat 28. De kruin van de vulkaan Goenoeng Api).
- 21 Ver Huell 1835, p. 96.
- 22 Ver Huell 2013, p. 78-79.
- 23 Van Fraassen 2008, p. 404-406.
- 24 Ver Huell 1835, p. 102. 'Kananariboomen' (Mal. *pohon kenari*, *Canarium indicum*) worden aangeplant om de fragielere nootmuskatbomen tegen felle zon en stormwinden te beschermen. Een schets-tekening van de perkenierswoning werkte Ver Huell later uit in een aquarel waarop hij zichzelf tweemaal afbeeldde: in de rechterbenedenhoek, in een leunstoel aan zijn tekentafel en met een slaaf die hem als teken van zijn waardigheid een parasol boven het hoofd houdt, en op de achtergrond, in een draagstoel en met naast hem eveneens een slaaf met parasol. Zie Ver Huell 2008, p. 522 (plaat 30. Het muskaatnotenperk Bojauw op het eiland Lontor).
- 25 Ver Huell 2008, p. 523 (plaat 31. Trappen bij de steile helling van Calha la Boca op het eiland Lontor en de pluk van muskaatnoten).
- 26 Ver Huell 1835, p. 105.
- 27 Ver Huell maakte aquarellen van de bestijging van de Goenoeng Api en van de krater. In zijn afbeeldingen van de kastelen Nassau en Belgica op Banda wordt het panorama door de Goenoeng Api gedomineerd. Op Temate besteeg hij eveneens de vulkaan Goenoeng Gamalama; zijn aquarellen verbeelden de bestijging, de kruin, de uitgedoofde kraters en de werkende 'grote krater', evenals enkele door de vulkaan gedomineerde landschappen.
- 28 De vlinderjacht was voor Ver Huell vanaf zijn jeugd jaren een belangrijke vrijetijdsbesteding. Hij verzorgde vanaf 1836 talrijke kleine bijdragen in entomologische publicaties. In 1842 gaf hij een *Handboek voor liefhebbers en verzamelaars van vlinders* uit en na zijn pensionering bleef hij actief in de Nederlandsche Entomologische Vereeniging.
- 29 Ver Huell 1835, p. 108.

- 30 Ver Huell 1835, p. 109-110. In zijn reisverhaal schetste Ver Huell zijn bijzondere verstandhouding met het meisje als edelmoedig, maar ze kan minder onschuldig zijn geweest dan hij laat blijken. Roosje is vermoedelijk te identificeren als de moeder van een kind dat op 28 januari 1818, zo'n negen maanden na Ver Huells verblijf op Banda, werd geboren. Zie Ver Huell 2008, p. 190 voetnoot 384.
- 31 Ver Huell 1835, p. xi. Ver Huell had gehoopt in het vaderland eer te behalen aan het wereldkundig maken van deze etnografische en natuurhistorische verzameling, maar op de terugreis ging ze door schipbreuk van de *Admiraal Evertsen* geheel verloren.
- 32 Ver Huell bezocht hier onder meer de Goenoeng Menangis, door hem vertaald als 'Huil- of Treurberg'. Hij associeerde de berg als eerste met de geschiedenis van Egeron en Adeka uit *De Hollandse natie* van J.F. Helmers. Voor latere negentiende-eeuwse bezoekers golden de Goenoeng Menangis en een nabijgelegen 'graf van Adeka' als historische bezienswaardigheden.
- 33 Van Fraassen 2008, p. 357.
- 34 De Britten zagen in het Verdrag van Londen (1824) af van hun aanspraken op Bengkoelen. Daar was intussen de teelt van kruidnagels, nootmuskaat en foelie opgebloeid. Het gouvernement probeerde het monopolie te herstellen door de plantages op te kopen. In het Caribisch gebied werden Trinidad en vervolgens het eiland Grenada belangrijke productiegebieden van nootmuskaat en foelie.
- 35 De nootmuskaatcultuur op Banda zou pas een halve eeuw later, na afschaffing van de slavernij en na invoering van de contractarbeid, op liberale leest worden geschoeid. Zie Van den Berg 1995.
- 36 *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell*. Gelders Archief, collectie. Ver Huell, 0490-58, f. 234. Transcriptie Chr.F. van Fraassen. Deze weduwe is door Van Fraassen geïdentificeerd als Ida Magdalena Vrijmoed, de ongeveer vijfendertigjarige eigenaresse van het perk Bojauw waar Ver Huell op Groot-Banda te gast was. Zie Van Fraassen 2008, p. 357.
- 37 Ver Huell, *Levensherinneringen*, f. 234.
- 38 Ver Huell, *Levensherinneringen*, f. 234. C. van Aart was Ver Huells gastheer op Banda Neira.
- 39 Waarschijnlijk heeft Ver Huell met de gedachte gespeeld om deze memoires, naar het voorbeeld van *Les confessions* van J.J. Rousseau, postuum uit te laten geven. Zie Ver Huell 2013, p. 95-96. De gedeelten met jeugtherinneringen zijn uitgegeven in Ver Huell 1996.
- 40 Goss 2011, p. 14-17.
- 41 Humboldt 1808, p. vi: 'ästhetische Behandlung naturhistorischer Gegenstände'.
- 42 Junghuhn publiceerde over Java een natuurhistorische beschrijving (1853), een platenatlas (1854) en een kaart (1855). In een uitvoerig essay (1854) ontvouwde hij tevens een onderzoek van de natuurlijke historie berustend levensbeschouwelijk programma waarin Europeanen en Javanen elkaar zouden moeten kunnen vinden.
- 43 Goss 2011, p. 17-21.
- 44 Ackersdijck 1838, p. 414.

Hans Straver studeerde Algemene Literatuurwetenschap en was van 1986 tot 2011 verbonden aan het Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers. Hij publiceerde *De zee van verhalen* (1993) over de Molukse orale literatuur, stelde de bloemlezing *Wonder en Geweld – de Molukken in de verbeelding van vertellers en schrijvers* (2007) samen en schreef een reeks historische verhalen in *Vensters op Molukse geschiedenis* (2011). In 2013 verscheen zijn leeseditie van Q.M.R. Ver Huell, *Christina Martha. Oosters romantisch historisch tafereel*.